

Приречене кохання

«Маруся Чурай» за історичним романом у віршах Ліни Костенко.

Сценічна редакція, музичне оформлення та режисура Євгена Курмана.

Сценограф А.Романченко. Хормейстер О.Лапко. Івано-Франківський обласний український музично-драматичний театр.

Багато сказано й написано про доньку полтавського охочекомонного (добровільного кінного) козака Гордія Чурая. Одні історики, серед яких: автор чотиритомного «Малоросійського родословника» В.Модзалевський, відомий російський бібліограф М. Голіцин, визнаний знавець стародавньої літератури та народної творчості П.Владіміров, письменник і журналіст А.Шкляревський — визнають факт її існування як реальної особи; інші ж, здебільшого сучасні науковці (приміром, літературознавець П.П.Ротач) заперечують факт земної екзистенції Марусі Гордіївни Чурай. Певне світло на особистість Марусі Чурай могли б пролити матеріали сотенних канцелярій та ратушні книги, але їх поглинуло полум'я велетенської пожежі, яка охопила батьківщину Марусі Полтаву влітку 1658 року, через п'ять років після її передчасної смерті. Інші ж докази загубилися разом із значною частиною архіву Г.Квітки-Основ'яненка, котрий, як відомо, цікавився долею української піснетворки. Хоч як би там було, з часом, як сказав би Д.Толкієн, «історія стала легендою, легенда перетворилася на міф».

Маруся Чурай є. І сьогодні надає достатньо доказів цієї сентенції, серед яких — створена за однойменним «історичним романом у віршах» Ліни Костенко вистава «Маруся Чурай» Івано-Франківського обласного українського музично-драматичного театру ім. І.Франка, вистава, яка стоїть дещо осторонь подібного репертуарного надбання інших театрів України.

Певне, не варто зводити оповідь про Марусю Чурай до банального переказу подій. Зрозуміло, що відлуння національно-визвольної війни 1648 — 1654 років (під час якої був страчений у Варшаві Гордій Чурай, реальна історична особа) український народ чує й досі. Зрозуміло, що може відчувати молода дівчина, чия «любов чолом сягала неба», дізнавшись про зраду. Автор сценічної редакції та музичного оформлення вистави київський режисер Євген Курман зміг уникнути ілюстративності (хоча текст увійшов практично без купюр), створивши зі складної словесної конструкції містерію-ораторію, музичним матеріалом якої є пісні, що, за переказами, належать самій Марусі Чурай: «Засвіт встали козаченьки», «Орлику, сизий орлику», «Віють вітри, віють буйні» та ін. в обробці та перекладі для хору В.Сидорака (хормейстер О.Лапко). Режисер знайшов точку «золотого перетину» взаємодії слова та дії, підніс звучання вистави до канону античної трагедії. А паралелі з цим каноном прозорі: це і хор на сцені, який веде діалог з героями, і перенесення основних подій за межі сценічного майданчика, і мінімалізовано-стримана сценографія, чужа ілюстративності; це, врешті-решт, простір дії — не по-українськи холодний. Глядач, звиклий до тинів, мальов та голосінь, відчуваючи цю іншість, спершу навіть лякається.

Глибоко переосмислена філософічність тексту втілилася саме завдяки сценографії наймолодшого учня Д.Лідера А.Романченка. Кантівська сентенція «зоряне небо наді мною та моральний закон в мені» тут вивертається: зорі снігом падають з неба, стають килимом на підлозі в'язниці, де Маруся чекає на смерть; потім пшеницею, яку молотить батько Гордій Чурай. Ця пшениця — безплідний

сніг. Однак моральний закон, який є стрижневим поняттям роду Чураїв, залишається ним, попри порушення Чураївною однієї з 10 заповідей (можна, звичайно, зробити поправку на те, що «...прокляте зілля він випив сам. Воно було моє», але це лише видозмінює гріх, а не анулює його). У цьому сенсі Маруся є вповні героїнею трагедії у первісному її розумінні: вона — носій трагічної провини, котра, як відомо, не завжди співпадає з провинною моральною (за висловом Гегеля, «у грецькій трагедії колізії породжуються аж ніяк не злою волею, злочином, ницістю або просто нещастям, а моральним правом здійснити певне діяння»). Реалізувавши своє моральне право, Маруся таким чином позбавила Гриця його права на воскресіння, адже така смерть, скоріш за все, знищує не лише тіло, а й душу. Із потойбіччя за своєю дружиною Ганною (актриса С.Овчарик), коли та згасає після страти доньки, приходить Гордій Чурай (засл. арт. України В.Пантелюк), і вони продовжують своє існування вже за межею життя — так само вдвох, як і в дитячих згадках Марусі. У пролозі вистави козаки підіймаються зі своїх домовин, бо праведна смерть дає право на вічність. На прощу разом з Марусею йдуть вже не люди, а їхні гріхи — та все ж із надією на спокуту. Лише Гриць, майже весь час пританцьовуючи, заходить за Марусю, «як за чорний обрій», не залишаючи після себе навіть тіні. Протиставлення небес та землі зберігається ще й за рахунок видозміненого символу вертикалі, втіленого у фактурі деревини. Дерев'яні колоди, залежно від мізансценування та сценічної оповіді, означають: дзвони, домовини, човни, містки, хрести. З таким-от хрестом до Марусі каються і приходить Гриць (О.Гнатковський) — і падає замертво під його тягарем. Тож прямою причиною його смерті є не тільки Марусине зілля, а й непосильний тягар власної вини.

Одним із прийомів, що дозволяє уникати прямого ілюстрування тексту, є «оживлення» героїв спогадів, а також введення своєрідного лейтмотивного персонажу — Хо (Ю.Полєк), котрий у текстовій першооснові грає роль казкової істоти, про яку згадує Маруся напередодні страти («Там Хо сидить. З'явись мені, будь ласка! Жмуточок п'їтьми в закапелках дня, маленький Хо, моя дитяча казка, звірятко, може, може, чортеня»). У виставі ж саме Хо, будучи чи не єдиною відданою їй істотою, розділяє ту перманентну самотність Марусі, на яку вона приречена своїм коханням, своїм талантом, своєю іншістю. Маруся актриси Г.Баранкевич (дебютна роль) — не з палаючими праведними очима доньки свого народу, як прийнято її зображати, а жива людина із плоті та крові, проте жива лише за інерцією тих годин, які протягнулися зі смерті Гриця до її смерті. Тому й говорить вона надламанно-уривчастими фразами, слухаючи відгомін своїх слів; тому існує немовби поза виром подій, головною героїнею яких є сама; тому у фіналі, замолоду посивіла, йде назустріч своїй смерті не у спокої спрагло бажаного забуття, а справді «дивною і гіркою», у заціпенінні саме цієї інерції існування.

Отак і йде Чураївна протягом століть до свого народу. І тільки цей народ здатний зберегти пам'ять про неї. Те, наскільки довго буде чути її ходу темними коридорами часу, залежить передусім від нього...

Ельвіра Загурська